

Cilt: 6, Sayı: 12, Temmuz 2018 / Volume: 6, Issue: 12, July 2018

1526 TARİHLİ TAHRİR DEFTERİNE GÖRE SİİRT VAKIFLARI
Siirt Foundations, According to the Land Registry Book Dated 1526

Uğur DEMLİKOĞLU*

ÖZ

İslam coğrafyasındaki şehirlerin tamamında dini ve sosyal müesseseler vakıflar eliyle yapılmıştır. Güneydoğu Anadolu'da doğu-batı yol güzergâhı üzerindeki önemli şehirlerden birisi olan Siirt şehrinde de dini ve sosyal konularda hizmet veren birçok vakıf eser vücuda getirilmiştir. Bu vakıf eserlerin büyük bir kısmı Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine aittir. Osmanlı şehirlerindeki vakıf eserlerin tespitinde önemli kaynaklardan birisi de tahrir defterleri içerisindeki evkaf kayıtlarıdır. Bu kayıtlar vakfiyeler gibi vakfın işleyişini ayrıntılı bir şekilde açıklamasa da vakfın gelir ve giderlerini, çalışanlarını ve temel fonksiyonunu tanzim edildikleri yıla göre güncel olarak vermektedirler. Bu defterlerin bir diğer özelliği ise şehirdeki bütün vakıfları yansımasıdır. Bu makalede, 1526 yılı tahrir verilerini içerdiği anlaşılan ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Tapu-Tahriri Tasnifi içinde 998 numarada kayıtlı defterdeki bilgiler ışığında Siirt şehrindeki cami, medrese ve mescitler tespit edilmiştir. Bu vakıflar şehrin siyasi tarihinin seyrinin açıklığa kavuşturulması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Siirt, Vakıf, Cami, Medrese,

ABSTRACT

All of the social and religious establishments in the cities of Islamic geography were built by way of foundations. In Siirt, one of the important cities on the east-west road route in Southeast Anatolia, many foundation works were built, giving service about religious and social issues. Most of these foundation works belong to the Seljuk and Ottoman periods. One of the important sources about determining the foundations in Ottoman cities is the foundations records in the land registry books. Although these records do not explain in detail the functioning of the foundation as foundation certificate-charter, they have current information, according to the year they were written, about the income and expense, employees and the basic function of the foundation. Another feature of these books is that it gives information about all the foundations in the city. In this article, the mosques, madrasahs and masjids in the city of Siirt have been identified in the light of the

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, ugurtarih@hotmail.com

information in the book, registered at number 998 in the Land Registration Classification of Ottoman Archives Of The Prime Ministry These foundations also have a particular importance in terms of clarifying the political history of the city.

Keywords: Siirt, Foundation, Mosque, Madrasah

GİRİŞ

Siirt, doğudan batıya doğru uzanan ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle pek çok devletin hâkimiyeti altına girmiştir. Stratejik konumundan dolayı sırasıyla; Perslerin, Büyük İskender, Roma ve Sasani Devletinin egemenliği altına girmiş ve Hz. Ömer döneminde ise İslam topraklarına katılmıştır (Azimli, 2007: 127,128). 1085 yılında Büyük Selçuklu Hükümdarı Melik Şah döneminde Selçuklu hâkimiyetine girmiştir. Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Kılıçaslan, 1106 yılında Malatya'yı alıp Urfa'yı kuşatmış ve Musul üzerine yürüyünce Siirt Emiri Kızılarşan da ona itaat eden beyler içinde bulunmuştur (Turan, 1969:159; Tuncel, 2011: 174). Siirt; Moğol, İlhanlı, Celayir ve Akkoyunlu hâkimiyeti altına girmiş ve 1507 yılında ise Safevi Devleti'nin eline geçmiştir (Tuncel, 2011: 174). Bitlis hâkimi İbrahim Bey Bitlis'i Safevilere karşı iki yıl süreyle müdafaa etmişti; ancak başarısız olup Siirt'e çekilmiş ve 1507 yılında burada vefat etmiştir. Ardından Hasankeyf ve Siirt Beyi Melik Halil Eyyubi, Şah İsmail'in hâkimiyetini kabul etmiştir (Seçkin, 2005: 88).

Yavuz Sultan Selim Safevi Devleti üzerine sefere çıkmış ve 24 Ağustos 1514 tarihinde Çaldıran savaşında Safevi hükümdarı Şah İsmail'i yenilgiye uğratmıştır. Diyarbakır ve Mardin'in Safevi Devletinin elinden alınmasıyla birlikte Siirt de Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (İnalçık, 2009: 138; Uzunçarşılı, 1988: 263).

1526 yılına ait tapu tahrir defterinde Siirt ile ilgili sancak kayıtlarına ve sancakbeylerine tesadüf edilmemiştir. Siirt 1526 yılında Diyarbakır eyaletine bağlı bir kazadır ve Diyarbakır beylerbeyinin tasarrufu altındadır (Kılıç, 2014: 185).

Tapu tahrir kayıtlarına göre 1526 yılında Siirt de 4 Müslüman Mahallesi bulunmaktaydı. Bu mahaller; Re's, Beyder, Yağ ve Halfeni mahalleri olup bu mahallelerde toplam 406 hane ve 76 mücerred bulunmaktaydı. Hane halkını 5 olarak kabul edersek 2.030 ve 76 mücerred eklediğimizde mahallelerde yaşayan tahmini nüfusun 2.106'dır. Vergi muafiyeti olanları da ilave ettiğimizde Siirt merkezinde yaklaşık 2.200 Müslüman nüfus ortaya çıkmaktadır. 1526 yılında Siirt'te dört mahalle içinde en kalabalık Müslüman nüfusu Yağ Mahallesi, en az nüfus ise Re's Mahallesi'nde bulunmaktadır. Gayrimüslim nüfusu ve kırsal bölgedeki nüfusu da eklediğimizde Siirt'in toplam tahmini nüfusu ise 4.455'dir. Siirt kent merkezinde 1 Ulu cami, 1 medrese, 30 mescid, 7 hamam ve 257 dükkân bulunmaktaydı (BOA, TT.d. 998: 272- 275¹; Demlikoğlu, 2018: 61- 84).

Osmanlı Devletinin genelinde olduğu gibi, Siirt de de tesis edilmiş olan sosyal, kültürel ve iktisadi eserler vakıf gelirleri ile varlığını sürdürmüştür. 1526

¹ BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), TT. d. (Tapu Tahrir Defteri), Sıra No:998.

yılına ait vakıf kayıtlarından Siirt de Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemine ait pek çok hayır kurumunun tesis edildiği anlaşılmaktadır (TT.d 998: 272- 275).

1. Melik Halil Bey Vakfiyesi

Hasankeyf hâkimi olan Melik Halil Bey, Şah İsmail'in kız kardeşi ile evli olup Şah'ın emriyle Tebriz'e gitmiş, ancak Şah tarafından bir müddet sonra tutuklanmıştır. Melik Halil Bey'in oğlu Melik Süleyman babasının Tebriz'de tutuklu kaldığı 3 yıl boyunca Hasankeyf'i idare etmiştir (Paydaş 2006, s. 135). Melik Halil Bey, 1514 yılında meydana gelen Çaldıran muharebesinin Safevi Devleti üzerinde yarattığı menfi tesirinden yararlanarak Tebriz'den kaçmaya muvaffak olmuştur. Van ve ardından Bitlis'e gelen Halil Bey 3 günlük bir kuşatmanın ardından Safevi Devletinin elinde bulunan Siirt Kalesi'ne girmeyi başarmıştır. Siirt halkı ve Melik Halil Beyin oğulları kendisine biat etmiştir. Melik Halil Bey, Hasankeyf, Siirt ve kendine bağlı pek çok kaleyi Safevi Devletinin elinden almayı başarmıştır (Seçkin, 2005: 90).1526 yılına ait vakıf kaydında Melik Halil Bey'in 1 yeni hamam ve 26 dükkânın gelirini vakıf olarak bırakmıştır. Hamamın yıllık geliri 250 akçe, 26 dükkânın yıllık hasılatı ise 2.500 akçedir (TT.d 998: 272).

2. Ulu Cami

Ulu cami'nin yapımı kesin olarak bilinmemekle birlikte 1129 yılında Irak Selçuklu hükümdarı Muhammed Tapar ve 1260 yılında Atabeylerden Mücahid İshak tarafından tamir edilmiş ve yanına bir medrese ilave edilmiştir. Osmanlı döneminde caminin doğu kanadındaki medrese kaldırılmıştır (Uluçam, 2011: 175). Aşağıdaki tabloda 1526 yılı Ulu cami'nin gelir ve giderleri verilmiştir.

Tablo 1: 1526 yılında Siirt Ulu cami'nin Gelir ve Gideri

Vakfın Gelir Türleri	Akçe Cinsinden Geliri	Akçe Cinsinden Gideri
50 dükkânın senelik kira bedeli (Bazı dükkânların yıllık tüm geliri bazısının da yarısı)	-----	Hatibe senelik 1.440
Kavvam Hamamı'nın ² yıllık gelirinin yarısı	838	İmama senelik 1.080
7 kit'a zeminin kira bedeli	104	Müezzine senelik 720
Kiraya verilen bağ ve bahçenin senelik geliri	4.969	Ferraşa senelik 410
		3 hafıza senelik 1.080
		Mum Yağına yapılan senelik masraf 235
Toplam	5.911 akçe	4.965 akçe

² Kavvam Hamamı, Diyarbakır'da Selçuklular adına hüküm sürmüş ve Sultan Alpaslan'ın hükümdar olarak kabul ettiği Nurettin ve oğlu Kutbuttînî Zengi'nin Siirtli veziri Sammaka oğlu Kavvam tarafından 1095 yılında günümüz İnönü Mahallesi'nde yapılmıştır. Bkz, Ömer Atalay, *Siirt Tarihi*, Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları, Sayı:1, 1946,s. 44.

Mevcut belgede 1526 yılında Siirt Ulucami'nde 1 hatip, 1 imam, 1 müezzin, 3 hafız ve 1 ferraş görev yapmaktaydı. Hatibin günlük 4 akçeden senelik kazancı 1.440 akçedir ve en fazla gelire sahip olan din görevlisidir. Hatipten sonra en fazla gelire sahip olan din görevlisi imamdır. İmamın yevmiyesi 3 akçe olup senelik kazancı 1.080 akçedir. En az yevmiyeye sahip din görevlileri ise müezzin ve hafızlardır. Müezzinin yevmiyesi 2 akçe, hafızın ise 1 akçedir. Ulu Caminin aydınlatılması için mum yağına senelik 235 akçe masraf yapılmıştır (TT.d 998: 272).

1526 yılında Ulu Cami için ayrılan vakıf dükkânlarının sayısı 50'dir. Ancak bu dükkânların geliri belgede belirtilmemiştir. Dükkânlar farklı iş kollarından oluşmuştur. Bunlar; bakkal, saraç, ayakkabı üretiminin ve tamirinin yapıldığı (*keş-düz*) (Parlatır, 2006: 874) dükkânlar ile *mûy-tâb* denilen kıldan dokunan eşyaların üretildiği dükkânlardır (Parlatır, 2006: 1149). Ulu Caminin vakıf gelirleri arasında 1 cami hamamı, 7 kıt'a zemin, kiraya verilen bağ ve bahçeden oluşmaktaydı. Hamamdan elde edilen yıllık gelirin yarısı Ulu Camiye ayrılmıştır. Ulu Caminin toplamda 4.965 akçe vakıf geliri mevcuttu (TT.d 998: 272).

Şehirlerdeki nüfus yoğunluğuna bağlı olarak gelişen sanayi ve ticaret de vakıfların sayısını gelir ve giderlerini de etkilemiştir.³ 1526 yılında Siirt'te bir cami bulunurken, Hasankeyf'te 4 cami bulunmaktaydı (TT.d. 998: 260- 273). 1518 yılında Diyarbakır'da 10, Urfa'da 5, Mardin'de 4 Caminin bulunduğu görülmektedir (Bizbirlik, 2002: 14-96). Siirt Ulucami'nin vakıf gelir 5.911 akçe iken; Hasankeyf Ulucami'nin (Cami-i Kebir) vakıf geliri 9.959 akçe, (TT.d. 998: 263,272). Diyarbakır Ulucami'nin 1518 yılındaki vakıf geliri ise 18.546 akçedir (Bizbirlik, 2002: 19).

3. Medrese

Medresenin kim tarafından ve hangi tarihte yapıldığı ile ilgili her hangi bir bilgi mevcut değildir. 1526 yılı kaydında Siirt'te Cemaliye adında bir medrese bulunmaktaydı. Cemaliye Medresesi'nin vakıf gelirleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 2: 1526 Yılı Cemaliye Medresesi'nin Gelir ve Gideri

Vakfın Gelir Türleri	Akçe Cinsinden Geliri	Akçe Cinsinden Gideri
Şehrin yakınında bulunan 1 kıt'a bostanın zemininden elde edilen kira bedeli	575	-----
3 kıt'a bostanın zemin kirası	395	-----
1 kıt'a zeminin kira bedeli	145	-----
Toplam	1.115 akçe	-----

³ Hane sayısı 5 ile çarpılıp mücerred sayısı eklendiğinde 1518 yılında Diyarbakır'ın tahmini nüfusu 12.260, 1526 yılında Mardin'in 10.966, 1523 yılında Şanlıurfa'nın 6.881 ve 1526 yılı Hasankeyf de tahmini nüfusun 6.945'dir. Bkz: Uğur Demlikoğlu, "XVI. Yüzyılda Siirt'in Sosyo-Ekonomik Durumu", *History Studies International Journal of History*, Volume 10 Issue 1, February 2018, p. 61-84. DOI Number: 10.9737/hist.2018.571

Tablo'2 den anlaşılacağı üzere Camaliye Medresesi'nin en önemli gelir kalemi şehir yakınında bulunan 1 kıt'a bostanın zemininden elde edilen kira bedeli olmuştur. Bostan zemininden senelik 575 akçe gelir elde edilmiştir. 3 kıt'a bostan zeminin kira bedeli ise 395 akçedir. Ancak belgede Cemaliye Medresesi'ne yapılan harcama belirtilmemiştir. (TT.d 998. 275).

4. Mescitler

4.1. Hızır Mescidi

Hızır Mescidi 30 mescit içerisinde en fazla gelire sahip olan mescittir. Kim tarafından ve hangi tarihte yapıldığı ile ilgili her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Aşağıdaki tabloda Hızır mescidinin gelirler ve giderleri belirtilmiştir.

Tablo 3: 1526 Yılı Hızır Mescidinin Gelir ve Gideri

Vakfın Gelir Türleri	Vakfın Akçe Cinsinden Geliri	Vakfın Akçe Cinsinden Gideri
45 dükkânın yıllık kira geliri (Bazı dükkân gelirlerinin yarısı bazısının da tamamı)	1.068	İmama 300
Cami hamamının yıllık 1/3 kira geliri	560	Müezzine 275
Hamama ait bostanın yıllık 1/3 kira geliri	262	Ferraş 150
Bostan zemininin yıllık gelirinin yarısı	520	
Bostan yerinin yıllık kira gelirinin yarısı	337	
Bahçe ve bostanın yıllık kira bedelinin 1/3'ü	50	
1 adet Cami hamamının senelik mukataa geliri	209	
1 adet bağ ile 1 kıt'a zeminin yıllık geliri	108	
Toplam	3.114 akçe	725 akçe

1526 yılında Hızır Mescidi'nin yıllık vakıf geliri 3.114 akçedir. Hızır Mescidi'nin en önemli vakıf geliri 45 dükkândan oluşmaktaydı. Ancak bu dükkânların gelirlerinin tamamı Hızır Mescidi'ne ayrılmamıştır. Bazı dükkânların yıllık gelirlerinin tamamı ve bazılarının ise yarısı Hızır Mescidi'ne tahsis edilmiştir. Hızır Mescidi'nin vakıf dükkânlarını; kumaş satımının yapıldığı bezzâz, terzi (hayyât), at nalının yapıldığı nalbant ile diğer dükkânlardan oluşmaktaydı. Hızır Mescidi'nin diğer önemli gelir kalemini Cami Hamamı'nın yıllık gelirinin 1/3 hissesi ile bostan zemininin yıllık gelirinin yarısı oluşturmaktadır (TT.d 998: 273).

Hızır Mescidi'nde 1 imam, 1 müezzin ve bir ferraş görev yapmaktaydı. En fazla ödeme imama yapılmıştır. İmamın yıllık kazancı 300 akçe, müezzin 275 akçe ve ferraşın yıllık kazancı ise 150 akçedir (TT.d 998: 273).

4.2. Asker Mescidi

Asker Mescidi Siirt merkezinde bulunan Çarşı Camisidir. Bu mescit 1225 yılında Silvan Artuk-oğullarından Melik-ü's-Salih Nasuriddin tarafından yapılmıştır. Caminin içindeki türbede Eş-şeyh Hasan-ı Askeri adında bir zat bulunmaktadır. Mescidin adı bu zatın isminden gelmektedir (Atalay, 1946: 42). Aşağıdaki tabloda 1526 yılı Asker Mescidi'nin gelir ve giderleri verilmiştir.

Tablo 4: 1526 Yılı Asker Mescidi'nin Gelir ve Gideri

Vakfın Gelir Türleri	Vakfın Akçe çinisinden geliri	Vakfın Akçe Cinsinden Gideri
Siirt çarşısında bulunan 5 kumaş dükkânının yıllık kira geliri	680	İmama günlük 1 akçe
15 adet dükkânın yıllık kira geliri	731	Müezzine günlük 1 akçe
1 hamamın ¼ hissesi	50	Ferraşa günlük 0,5 akçe
		Ramazan ayında ekmek dağıtımına senelik 200 akçe
		Mescidin aydınlatılması için mum yağına 200 akçe
	Gelir: 1461 akçe	Gider: 1270 akçe

Siirt çarşısında bulunan 15 dükkânın kira geliri 731 akçedir ve Asker Mescidi'nin vakıf gelirlerinin %50'sini oluşturmaktadır. Kumaş imalatının yapıldığı 5 dükkânın senelik kira geliri ise 680 akçe olup vakıf gelirinin %47'sine denk gelmektedir (TT.d 998: 273).

Asker Mescidi'nde görevli 1 imam, 1 müezzin ve 1 ferraş bulunmaktaydı. İmam ve müezzinin yevmiyesi 1 akçe, ferraşın ise 0,5 akçedir. Ramazan ayında ekmek dağıtılması için harcanan masraf 200 akçedir. Mescidinin aydınlanması için temin edilen mum yağına 200 akçe masraf yapılmıştır. 191 akçede yapılan masraflardan artan paradır (TT.d 998: 273).

4.3. Sumak Mescidi

Bu mescit Ebu İshak Sımmaka tarafında yaptırılmıştır. Ebu İshak Sımmaka 1141 yılında Siirt de doğmuş ve 1216 yılında Siirt de vefat etmiştir. Yaptırmış olduğu mescitte meftundur. Fıkıh ve hadis alanında eğitim almış ve Dimyat'ta kadılık yapmıştır. Ömrünü Mısır ve İskenderiye'de hadis ilmini okutmakla geçirmiştir (Atalay, 1946: 108). Sumak Mescidi'nin 1526 yılındaki vakıf geliri 1075 akçedir. Bu gelir en önemli kalemini şehir yakınında bulunan bostan zemininin yıllık kira bedeli oluşturmuştur (TT.d 998: 275). Aşağıdaki tabloda Sumak Mescidi'nin gelir ve giderleri verilmiştir.

Tablo 5: 1526 Yılı Sumak Mescidi'nin Gelir ve Gideri

Vakfın Gelir Türleri	Vakfın Akçe çinisinden geliri	Vakfın Akçe Cinsinden Gideri
6 adet çul dokunan dükkânın yıllık kira bedeli	130	İmama 1 akçe yevmiye
Şehir Çarşısında bulunan 1 kumaş dükkânının yıllık kira bedelinin yarısı	108	Müezzine 1 akçe
1 adet Attar dükkânının yıllık geliri	107	Mescidin aydınlatılması mum yağına günlük 1,5 akçe

10 adet çul dokunan dükkânın yıllık kira bedeli	180	Ramazan ayında ekmek dağıtımına yıllık 100 akçe
Şehir çarşında bulunan 1 adet çul dokunan dükkânın yıllık kira bedelinin yarısı	225	
Şehir yakınında bulunan bostan zeminin yıllık kira bedeli	275	
1 adet Attar dükkânın yıllık kira bedelinin yarısı	50	
	Gelir: 1.075 akçe	Gider: 1.339 akçe

4.4. Bağdadi Mescidi

Siirt de 1526 yılında Bağdadi Mescidi'nin vakıf geliri 5 dükkânın kira geliri ile kiraya verilen zeminden oluşmaktaydı. 5 dükkânın kira geliri yıllık 107,5 akçe ve kiraya verilen zeminin yıllık geliri ise 20,5 akçedir. Toplamda elde edilen gelir 128 akçe olmuştur. Bağdadi mescidinin vakıf geliri mescitte görev yapan imama ödenmiştir (TT.d 998: 273).

4.5. Karakuş Mescidi

Karakuş Mescidi'nin vakıf geliri; 1 bakkal dükkânının 1/3 hissesi, 1 nalbant dükkânın yıllık gelirinin yarısı ile kiraya verilen 1 zeminden oluşmaktaydı. Mescidin yukarda zikredilen vakıf gelirlerinin toplamı 32 akçedir ve bu gelir imamın mescitteki hizmetine karşılık harcanmıştır (TT.d 998: 273).

4.6. Siviğ Mescidi

1526 yılında Siviğ Mescidi'nin vakıf gelirine bakıldığında; kumaş satımının yapıldığı çarşıdaki 1 bezzâz dükkânı, 1 dükkânın 1/3 hissesi ile kiraya verilen 1 zeminden oluşmaktaydı. Siviğ Mescidi'nin yıllık vakıf geliri 133 akçedir. Bu gelir imamın mescitte yaptığı hizmet karşılığında kendisine verilmiştir (TT.d 998: 273).

4.7. Senayi Mescidi

Senayi Mescidi'nin vakıf geliri; 10 dükkânın kira geliri ile 1 kıt'a bağın zemininden oluşmaktadır. 10 dükkânın yıllık vakıf geliri 386 akçe, 1 kıt'a bağın zemininden elde edilen geliri ise 84 akçedir. Senayi Mescidi'nde görevli imama yıllık 300 akçe, müezzine 200 akçe ve mescidin aydınlanması için mum yağına 51 akçe harcama yapılmıştır (TT.d 998: 273).

4.8. Mir Hasan Mescidi

Mir Hasan Mescidi'nin 1526 yılındaki vakıf geliri 1 terzi (hayyât), kiraya verilen 1 zemin, 1 hane ve bağdan oluşmuştur. Vakfın terzi dükkânından senelik 46 akçe, kiraya verilen 1 zemin, 1 hane ve bağdan 76 akçe geliri mevcuttur. Elde edilen vakıf geliri 118 akçedir. Bu gelir mescitte görev yapan imama ödenmiştir (TT.d 998: 273).

4.9. Meşhuran Mescidi

Meşhuran Mescidi'nin vakıf geliri kiraya verilen 1 hane ile 1 bağın zemininden oluşmaktaydı. Elde edilen gelir ise 231,5 akçedir. Bu gelir imama ödenmiştir (TT.d 998: 273).

4.10. Neccar Mescidi

Neccar Mescidi'nin vakıf geliri kiraya verilen 1 hanenin zemininden oluşmaktaydı. Hanenin zemininden elde edilen yıllık kira geliri ise 220 akçedir. Elde edilen kira geliri mescitte görev yapan imama ödenmiştir (TT.d 998: 273).

4.11. Kefale Mescidi

1526 yılında Kefale Mescidi'nin attar dükkânının 1/3 hissesinden 10 akçe ve bostan zemininin kirasından 40 akçe geliri bulunmaktaydı. Ayrıca mescidin kiraya verilen nalbant dükkânının zemininden 26,5 akçe, attar dükkânının ¼ hissesinden de 2,5 akçe gelir mevcuttu. Kefale Mescidi'nin toplam vakıf geliri 79 akçedir. Bu gelir mescitte görev yapan imama ödenmiştir (TT.d 998: 273).

4.12. Ayn Dürri Mescidi

Ayn Dürri Mescidi'nin vakıf gelirleri arasında 1 bakkal, 1 attar ve 1 terzi (hayyât) olmak üzere 3 dükkân bulunmaktaydı. Bu dükkânların yıllık geliri 129 akçedir. Ayn Dürri Mescidi'nin vakıf gelirleri arasında kiraya verilen 1 ev ve 1 terzi dükkânının zemini de yer almıştır. Ev ve terzi dükkânın zemininden elde edilen vakıf geliri 241,5 akçedir. Ziraatı yapılan 4 kıt'a yerden elde edilen kira gelirleri de 314 akçe olmuştur. Ayn Dürri Mescidi'nin 1526 yılında toplam geliri 775 akçedir. Bu mescitte 1 imam ve 1 ferraş görev yapmaktaydı. İmama 200 akçe, ferraşa da 80 akçe ödenmiştir. Mescidin aydınlatılması için mum yağına 150 akçe, Ramazan ayında ekmek dağıtımına 250 akçe masraf yapılmıştır (TT.d 998: 274).

4.13. Melik Mehmed Mescidi

Bu mescit Eyyubi meliklerinden Siirt hâkimi Melik Mehmed Bey tarafından yaptırılmıştır. Vakfının gelirleri 1 hane ve 1 dükkânın zemininden elde edilen bir hisse ile mukataaya verilen 1 hamamın hissesinden oluşmaktaydı. Dükkân ve hanenin zemininden 259 akçe, mukataaya verilen hamamın hissesinden de 150 akçe vakfın geliri bulunmaktaydı. Vakfın 1526 yılında toplam geliri 409 akçedir. Melik Mehmed Mescidi'nin aydınlatılması için mum yağına 49 akçe masraf yapılmıştır. Mescitte 1 imam ve 1 müezzin görev yapmıştır. İmam ve müezzine 1 akçe yevmiye verilmiştir (TT.d 998: 274).

4.14. Mukrî Ahmed Mescidi

Mukrî Ahmed Mescidi'nin vakıf gelirleri 1 kıt'a zemin, kiraya verilen 1 dükkân, bağ ve zeminden oluşmaktaydı. 1 kıt'a zeminden 112 akçe, kiraya verilen dükkân, bağ ve zeminden elde edilen gelir ise 111 akçedir. Mescitte görev yapan imama 150 akçe ödenmiştir. Ayrıca her ay Ramazan ayında ekmek dağıtılması için senelik 121 akçe masraf yapılmıştır (TT.d 998: 274).

4.15. Kavvas Mescidi

1526 yılında Kavvas Mescidi'nin vakıf gelirleri kiraya verilen 5 dükkânın zemini, 1 hane ve zemininden oluşmaktaydı. Bu vakfın kiraya verilen dükkânlardan 26 akçe, kiraya verilen 1 hanenin zemininden 67,5 akçe gelir mevcuttu. Kavvas Mescidi'nin toplam vakıf geliri 93,5 akçe olup, bu gelir mescitte görev yapan imama ödenmiştir (TT.d 998: 273).

4.16. Şeyh Davut Mescidi

Şeyh Davud Mescidinin vakıf gelirlerini 3 dükkân ile kiraya verilen 3 kıt'a zeminden oluşmaktadır. Şeyh Davud Mescidi'nin 1526 yılında toplam vakıf geliri 281,5 akçedir. Şeyh Davut Mescidi'nde görev yapan imama 200 akçe, müezzine 81 akçe ödeme yapılmıştır (TT.d 998: 273).

4.17. Âbit Mescidi

Âbit Mescidi'nin hangi tarihe ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Bu mescidin gelirleri gayrimenkullerden oluşmaktadır. Vakıf 1 akçe açık vermiştir. En fazla gelir kiraya verilen bir bağın zemininden elde edilmiştir. Vakfın en önemli gideri ise imama verilen 250 akçedir (TT.d 998: 275).

Tablo 6: 1526 Yılı Âbit Mescidi'nin Gelir ve Gideri

Vakfın Gelir Türleri	Vakfın Akçe çinisinden geliri	Vakfın Akçe Cinsinden Gideri
Şehrinin yakınında bulunan 1 kıt'a zemininin yıllık kira bedeli	112	İmama yıllık 250 akçe
1 kıt'a bağın zemininin yıllık kira bedeli	136	Müezzine 150 akçe
Kiraya verilen bir bağın zemini	145	Mum yağına 84 akçe
Kiraya verilen 1 hane ve dükkânın yıllık kira bedeli	90	
	Gelir: 483 akçe	Gider: 484 akçe

4.18. Bağa Mescidi

Bağa Mescidi'nin 1526 yılına ait vakıf gelirleri; kiraya verilen 7 dükkân ile 1 hane ve 1 bağın zemininden elde edilen kiralar oluşturmaktaydı. Kiraya verilen 7 dükkânın zemininden 160 akçe, kiraya verilen hanenin zemininden 111 akçe ve kiraya verilen bağın zemininden 132 akçe geliri bulunmaktaydı. Vakfın 1526 yılında toplamda 403 akçe geliri mevcuttu. Mescitte görevli imama günlük 1 akçe ödenmiştir. Mescidin aydınlatılması için mum yağına 50 akçe de masraf yapılmıştır (TT.d 998: 275).

4.19. Beni Âm Mescidi

Beni Âm Mescidi'nin vakıf gelirlerini şehirde bulunan 15 dükkânın zemininden elde edilen kira bedeli ile yine kiraya verilen 1 bağ, 1 bostan ve 1 hanenin zemininden elde edilen gelir oluşmaktaydı. Mescidin 15 dükkânın zemininden 122 akçe, kiraya verilen bağ, bostan ve hanenin zemininden de

toplamda 356 akçe geliri vardı. Mescitte görev yapan imama senelik 361 akçe ödeme yapılmıştır. Mescidin aydınlatılması için mum yağına ve Ramazan ayında ekmek dağıtımına 128 akçe masraf yapılmıştır (TT.d 998: 274).

4.20. Mirani Mescidi

Mirani Mescidi'nin vakıf gelirini kiraya verilen 1 dükkân, 1 hane ve bağdan oluşmaktaydı. Elde edilen vakıf geliri ise 63,5 akçedir. Bu gelir mescitte görev yapan imama ödenmiştir (TT.d 998: 274).

4.21. Avni Mescidi

1526 yılında Avni Mescidi'nin vakıf gelirini kiraya verilen 1 zemin, 1 hane ve bağdan oluşmaktadır. Vakfın senelik kira geliri 56 akçedir. Bu kira geliri mescitte görev yapan imama ödenmiştir (TT.d 998: 274).

4.22. Bâb-ı Turab Mescidi

Bab-ı Turab Mescidi'nin vakıf geliri; kiraya verilen 1 zemin, 1 hane, 1 bağ ve bostan ile 1 kıt'a zeminden oluşmaktaydı. Vakfın kiraya verilen zemin ve haneden 105 akçe, kiraya verilen bağ ve bostandan 144 akçe ve 1 kıt'a zeminden 104 akçe geliri vardı. Mescidin toplam vakıf geliri 353 akçedir. Bu gelir mescitte görev yapan imama yaptığı hizmet karşılığı ödenmiştir (TT.d 998: 274).

4.23. Pir İshak Mescidi

Bu mescidin yapım yılı ve banisi hakkında bilgi yoktur. Ancak mescidin ismindeki kayıttan Pir İshak isminde birisinin yaptığı tahmin edilebilir. 1526 yılında Pir İshak Mescidi'nin vakıf geliri kiraya verilen 1 hane, 1 dükkânın zemin ile bağdan oluşmaktaydı. Vakfın senelik geliri 189 akçedir. Bu gelir mescitte görev yapan imam ve müezzine verilmiştir (TT.d 998: 274).

4.24. Meydan Mescidi

Meydan Mescidi'nin vakıf geliri kiraya verilen 1 hane ve 1 dükkânın zemini ile bağdan oluşmaktadır. Vakfın senelik geliri 100 akçedir. Bu gelir mescitte görev yapan imama ödenmiştir (TT.d 998: 274).

4.25. Horasani Mescidi

Horasani Mescidi'nin vakıf geliri kiraya verilen 1 dükkân, 1 bağ ve 1 hanenin zemininden oluşmaktadır. Vakfın 1526 yılındaki geliri 122 akçedir. Horasani Mescidi'nde görev yapan imama 122 akçe ödeme yapılmıştır (TT.d 998: 275).

4.26. Mir Hasan Mescidi

Bu mescidin yapım yılı ve banisi bilinmemektedir. Ancak belgedeki mescit kaydından Mir Hasan isminde birisi tarafından yapıldığı tahmin edilebilir. 1526 yılında Mir Hasan Mescidi'nin vakıf gelirleri 1 terzi (hayyât) dükkânı ile kiraya verilen 1 bağ ve 1 hanenin zemininden oluşmaktaydı. Terzi dükkânının senelik geliri 42 akçe, kiraya verilen 1 bağ ve 1 hanenin zemin geliri ise de 76 akçedir. Mescitte

görev yapan imama yaptığı görev karşılığında 118 akçe ödeme yapılmıştır (TT.d 998: 275).

4.27. Ebu Sitani Mescidi

Bu mescidin vakıf geliri kiraya verilen 1 bağ ve 1 bahçenin zemininden oluşmaktadır. Vakıf geliri ise 70 akçedir. Bu gelir vakıfta görev yapan imama ödenmiştir (TT.d 998: 275).

4.28. Musif Mescidi

1526 yılında Musif Mescidi'nin vakıf gelirini 1 çul dokunan dükkân, 1 bakkal ve kiraya verilen 1 bağ ve 1 hanenin zemininden oluşmaktaydı. Çul dokunan dükkânın senelik vakıf geliri 45 akçe, bakkalın 96 akçe, kiraya verile 1 bağ ve 1 hanenin zemininden 169 akçe vakfın geliri vardı. Mescitte görev yapan imama 310 akçe ödeme yapılmıştır (TT.d 998: 275).

4.29. Şeyh Receb Mescidi

Şeyh Receb Mescidi'nin vakıf geliri kiraya verilen 1 dükkân, 1 bağ ve 1 hanenin zemininden oluşmaktaydı. Senelik vakıf geliri ise 363 akçedir (TT.d 998: 275).

4.30. Estih Mescidi

Estih Mescidi'nin 1526 yılındaki vakıf geliri kiraya verilen 1 bağ ve 1 hanenin zemininden oluşmaktaydı. Mescidin vakıf geliri ise senelik 76 akçedir. Bu gelir mescitte görev yapan imama ödenmiştir (TT.d 998: 275).

5. Çeşme

Çeşme, Farsça'da göz, pınar anlamına gelmektedir. Su çıkan kaynak, pınar ve gözelerden su akıtan küçük yapılara çeşme denilmektedir. Çeşmenin Arapça'daki karşılığı da *ayn* kelimesidir. Ayn kelimesi göz anlamına da gelmektedir (Eyice, 2012: 277).

5.1. Sur Çeşmesi

1526 yılı kaydına Sur Çeşmesi'nin 1.292 akçe geliri vardı. Vakfın gelirleri gayrimenkul kiralardan oluşmaktadır. Sur Çeşmesi'nin vakıf geliri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7. 1526 Yılı Sur Çeşmesi'nin Vakıf Gelir ve Giderleri

Vakfa Konu Mal	Vakfın Akçe Cinsinden Geliri	Vakfın Akçe Cinsinden Gideri
11 dükkân zemininin kira bedeli	129	Belgede Vakfın Giderleri belirtilmemiştir.
Kiraya verilen 1 hane ve 1 bağın zemini	635	
1 kumaş dükkânının senelik kirası	65	
Şehir merkezinde bulunan değirmenin senelik kirası	200	
Toplam	Gelir: 1.292 akçe	-----

5.2. Salif (?) Çeşmesi

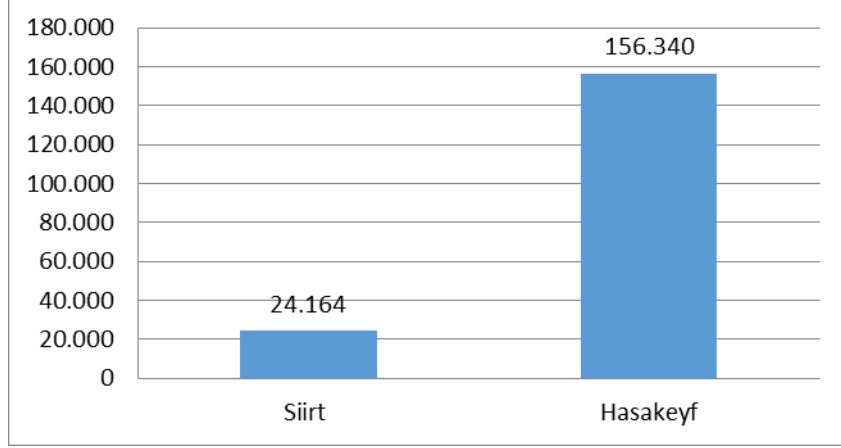
Salif Çeşmesinin vakıf gelirleri tümüyle gayrimenkullerden oluşmaktadır. Vakfın 1526 yılında 855 akçe geliri bulunmaktaydı. Salif Çeşmesinin 1526 yılında gelirleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7. 1526 Yılı Salif (?) Çeşmesi'nin Vakıf Gelir ve Giderleri

Vakfa Konu Mal	Vakfın Akçe Cinsinden Geliri	Vakfın Akçe Cinsinden Gideri
3 adet attar ve çul dokunan dükkânın yıllık kira bedeli	87	Belgede Vakfın Giderleri belirtilmemiştir.
Kiraya verilen 1 dükkân ve hanenin zemininden elde edilen kira bedeli	268	
Şehir çarşısında bulunan bir dükkânın yıllık gelirinin yarısı	87	
Şehirde bulunan bir bağın senelik geliri	360	
Toplam	Gelir: 855 akçe	-----

Salif Çeşmesi'nin 1526 yılında en önemli gelir kaynağını şehir yakının da bulunan bağın kira geliri oluşturmaktadır. Bağın senelik kira bedeli 360 akçedir ve bu gelir vakfın tüm gelirlerinin %42'sine tekabül etmektedir.

Grafik 1. 1526 Yılı Hasankeyf ve Siirt Vakıflarının Akçe Cinsinden Gelirleri

Grafik 2’de 1526 yılında Hasankeyf vakıflarının Siirt vakıflarından 6 katından daha fazla olduğu görülmektedir. Siirt’te 1526 yılında 227 dükkân, 7 hamam, 2 kıt’a zemin ve 2 bağ vakıf gelirleri içinde yer alırken; Hasankeyf’te 297 dükkân, 4 hamam, 4 kervansaray, 26 değirmen, 2 köy, 6 mezra, 40 adet dükkân ve hanenin zemini vakıf gelirlerini oluşturmuştur (TT.d 998: 267,277). Hasankeyf’in Siirt’e göre iktisadi bağlamda daha hareketli ve zengin bir bölge olduğu anlaşılmaktadır. Hasankeyf’in geçmişte Eyyubi meliklerine idari bakımından bir merkez olmasının önemi de büyüktür.

SONUÇ

Osmanlı Devletinin genelinde olduğu gibi Siirt de tesis edilmiş olan sosyal, kültürel ve iktisadi eserler vakıf gelirleri ile varlığını devam ettirmiştir. Siirt kazasının 1526 yılına ait vakıf kayıtlarında 1 cami, 1 medrese, 30 mescit, 7 hamam ve 227 dükkân vakıftır. Vakıf statüsünde yer alan Ulu caminin vakıf geliri 4.985 akçe ile en fazla gelire sahip olan hayır kurumudur. Ulucami’nin vakıf gelirleri arasında 50 dükkân bulunmaktaydı. Ulu camiye ait vakıf gelirlerinin bir kısmı caminin aydınlatılmasına ve bir kısmı da camide görevli hafız, hatib, imam ve müezzin gibi din görevlilerine ödenmiştir. Ulu cami günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Dönemin en önemli eğitim kurumu olan Cemaliye medresesinin vakıf geliri ise 1.115 akçedir.

1526 yılında Siirt kazasında 30 mescid bulunmaktaydı. Siirt de en fazla vakıf gelirine sahip olan mescit Hızır mescididir. Bu mescidin yıllık vakıf geliri 3.114 akçedir. Mescitlerin tümünde görevli bir imam bulunmaktadır. İmam ve müezzinlerin giderleri mescidin vakıfları aracılığıyla ödenmiştir. Belgede bazı mescitlerin giderleri arasında mescidin aydınlatılması için mum yağına ve her ramazan ayında ekmek dağıtılmasına yönelik harcama yapıldığı belirtilmiştir.

Osmanlı Devletinin bölgede hâkimiyeti tesis etmesiyle birlikte Siirt'te yöneticilik yapmış olan Siirt Beyi Melik Halil Eyyubi'nin vakfiyesine de tesadüf edilmiştir. Belgenin kayıt tarihine bakıldığında Osmanlı Devletinin bölgeye hâkim olduktan sonra da kendilerinden önceki vakıfların statülerini devam ettirdikleri anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Başbakanlık Osmanlı Arşiv Kaynakları

BOA, (Tapu Tahrir Defteri) TT.d., Sıra No:998 .

2. Diğer Kaynaklar

- Atalay, Ö. (1942). Siirt Tarihi, Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları, Sayı:1.
- Azimli, M. (2007). “İlk Fethinden Osmanlı'ya Siirt'in Siyasi Tarihi”, *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri (19-20-21—Eylül 2006)*, Siirt Kültür Merkezi, Birleşik Matbaa, İzmir, s. 127-132.
- Bizbirlik, A. (2002). *16. Yüzyılın Ortalarında Diyarbekir Beylerbeyliğinde Vakıflar (972 Tahriri Işığında)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Demlikoğlu, U. (2018). “XVI. Yüzyılda Siirt'in Sosyo-Ekonomik Durumu”, *History Studies International Journal of History*, Volume 10 Issue 1, February 2018, p. 61-84. DOI Number: 10.9737/hist.2018.571
- Eyice, S., (2012). “Çeşme”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 277-287.
- İnalçık, H. (2009). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, O. (2014). “Kürdistan Tabirinin Osmanlı Uygulamasındaki Muhtevası Üzerine Bazı Tespitler (16-18. Yüzyıllar)”, *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu Bildiriler (09- 10 Ocak 2014)*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, s. 167- 212.
- Parlatır, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Basım Yayım, Ankara.
- Paydaş, K. (2006) “Selçuklular Döneminden Safeviler'e Ortaçağda Siirt”, *Uluslararası Siirt Sempozyumu (19-20-21 Eylül 2006)*, s. 133-141.
- Seçkin, B. S. (2005). *Başlangıçtan Günümüze Siirt Tarihi*, İstanbul Siirtliler Derneği, İstanbul.
- Tuncel, M. (2011). “Siirt”, C. 37, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 173- 175.
- Turan, O. (1969). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul.

Uluçam, A. (2011). “Siirt Ulu Camii”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 175- 177.

Uzunęarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*, C.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Ekler

Fotoęraf 1: Siirt Ulu Caminin n Cepheden Görünümü

